

Ludányi Zsófia

Orvosi helyesírás – mit tükröz az írásgyakorlat?

BEVEZETÉS

ELMÉLETI KÉRDÉSFELVETÉS Mi jellemzi ma a magyar orvosi nyelvet? Szinte már közhelyszámba megy, hogy az orvosi nyelv szókincsének jelentős részét idegen szavak teszik ki. Ezek alatt elsősorban görög–latin kifejezéseket értenek. Fontos azonban megjegyezni, hogy újabban egyre több – általában korszerű fogalmat kifejező – angol nyelvi elem kerül be a szakszókincsbe.

Az idegen szavak használata számos helyesírási kérdést vet fel. A szaknyelvekre a magyar helyesírás általános szabályai vonatkoznak, ám bizonyos szakterületek szókincsének van egy olyan rétege, amelynek célszerű és az adott tudomány szempontjából helyes írásmódja a köznyelvi helyesírás szabályrendszer alapján nem oldható meg (Fábián 1993: 595). Ezért a köznyelvi helyesírási szabályokat ki kellett bővíteni néhány sajátos, az adott szaknyelvre jellemző szabállyal. Így született meg 1992-ben – számos egyéb szaknyelvi helyesírási szótárt követően – az Orvosi helyesírási szótár.

Az orvosi helyesírásban – jó néhány egyéb kérdés mellett – az okozza a legtöbb gondot, hogy az idegen szavak kétféleképpen (idegenes vagy magyaros, azaz kiejtés szerinti írásmóddal) is írhatók: a nehézséget a két lehetőség közti választás okozza, tudniillik hogy mi alapján döntünk. Orvosi kiadványok tömkelege (tankönyvek, kézikönyvek, szakmai és ismeretterjesztő folyóiratok) tanúskodik az ezen a téren megmutatkozó bizonytalanságról.

Jelen dolgozatban azt vizsgálom, hogy mennyire érvényesülnek a helyesírási szabályok az írásgyakorlatban. Korábbi kutatásommal ellentétben (Ludányi 2007) ezúttal nem kész szövegkorpuszokat tanulmányoztam, hanem maguknak az orvosoknak a véleményére voltam kíváncsi. A vizsgálatot kérdőíves módszerrel végeztem; ennek kitöltésére összesen 55 orvos és orvostanhallgató vállalkozott. A konkrét helyesírási kérdésekre kapott válaszok mellett az adatközlő anyanyelvére, nemére, korára, lakóhelyére, valamint – diplomás orvosok esetében – szakterületére is rákérdeztem, hogy – társadalomnyelvészeti vizsgálat lévén – a kapott adatokat ezek szerint is csoportosítani lehessen. A vizsgálatról való beszámoló előtt nagyvonalakban ismertetem a magyar orvosi helyesírás alapszabályait, mivel az eredmények csak ezen ismeretek birtokában válnak teljesen érthetővé.

AZ ORVOSI HELYESÍRÁS ALAPSZABÁLYAI A latin betűs idegen szavakat írhatjuk eredeti formájukban (latinosan) vagy a magyar kiejtésüket tükröző formában (magyarosan). Joggal merül fel a kérdés, mi alapján válasszunk a kétféle írásmód között. Az Orvosi helyesírási szótár szerint az alábbi két szempontnak kell érvényesülnie:

1. A szövegfajták szerinti rendező elv azt tartja szem előtt, hogy az orvos olvasóknak szánt szövegekben a latin írásmód következetes alkalmazását kell elfogadottnak tekinteni, még közkeletűvé vált szakszavak esetében is, például *arteriosclerosis* (*arterioszklerózis* helyett). A nem szakember olvasóknak szánt ismeretterjesztő szövegekben – amennyiben magyar megnevezések nincsenek – az idegen szó magyaros írásmódját célszerű alkalmazni (*urémia*, *cirrózis*).

2. A köznyelvívé válás szerinti rendező elv kimondja, hogy a köznyelvben meghonosodott, a mindennapi nyelvben széles körben ismert szavak magyarosan írandók (*reuma*, *ciszta*, *katéter*). Az írásmód tehát azon múlik, hogy az idegen eredetű szó mennyire haladt előre a jövevényszóvá válás útján. Kérdés azonban, hogy ezt mennyire könnyű eldönteni.

A helyzetet bonyolítja, hogy mindkét csoportban akadnak kivételek. Így például kivételt jelentenek az 1. szabály alól – ugyanis még az orvos olvasóknak szánt szövegekben is magyarosan írandók – a következők:

- a tudományágak, szakterületek nevei (*hematológia*, *citológia*, *nefrológia*);
- az orvosi technikai eljárások, műszerek nevei (*amputáció*, *biopszia*, *transzplantáció*); a kémiai vegyületek, gyógyszerkészítmények nevei (*szén-dioxid*, *valerián*);
- a társtudományok (biológia, kémia, biokémia, fizika stb.) szakkifejezései, ha azok e tudományokban magyarosan írandók (*kovalens kötés*).

Ugyanakkor a nem orvos olvasóknak szánt szövegekben sem írhatók magyarosan

- az anatómiai, kór-, élet- és szövettani nevek (*incisura jugularis*, *ligamentum popliteum obliquum*);
- a kórokozók nevei (*Escherichia coli*, *streptococcus*);
- a betegségmegnevezések, a műtéti eljárások és a védett gyógyszernevek (*anaemia perniciosa*, *Hysterectomia abdominalis*, *Seduxen*);

- a több szóból álló, a latin nyelv ragozási, egyeztetési és szórendi szabályai szerint szerkesztett orvosi kifejezések (*ductus choledochus, nucleus tractus solitarii, plexus myentericus, infarctus myocardi*) – még akkor sem, ha egyik tagjuk a köznyelvben meghonosodott, és egyébként magyarul is írjuk: *ciszta, de cysta mammae benigna*.

Bármelyik írásmód mellett döntünk, a lényeg az egységes helyesírás mind a szövegen, mind az egyes szavakon belül. A hibrid írásmód, vagyis a latinosan írt szótó és magyarul írt szövegződés, illetve a magyarul írt szótó és a latinosan írt végződés nem engedhető meg (pl. **dysgenezis, *hidrocephalia*).

A KÉRDŐÍV ELKÉSZÍTÉSE

ADATGYŰJTÉS A kérdőívhez szükséges adatok gyűjtését már korábban – hasonló témájú szakdolgozatom írásakor – megkezdtem. Célom az volt, hogy minél több olyan orvosi kifejezést gyűjtsek össze, amelyeknek írásmódja nehézséget jelenthet. Így az Orvosi helyesírási szótár anyaga mellett saját gyűjtésű adatok is alapját képezték a készülő kérdőívnek.

A FELADATTÍPUS KIVÁLASZTÁSA Ahhoz, hogy a kapott eredmények az igazsághoz híven, torzítatlanul tükrözzék az írásgyakorlatot, fontos volt a feladat típusának kiválasztása. A leg-tökéletesebb a tollbamondás lett volna, ám ezt a lehetőséget természetesen ki kellett zárni. Nem csupán a kivitelezés nehézségei miatt (hiszen ilyen nagyszámú, eltérő lakóhelyű személynek egyenként lediktálni a szavakat igen csak bonyolult, hosszadalmas munka), hanem amiatt is, hogy az adatközlők ne érezzék úgy, mintha „vizsgáztatnák” őket.

Elkerülendő, hogy az előzőleg már valahogyan leírt orvosi kifejezés befolyásolja az adatközlő írásmódját, felmerült, hogy rákérdezéssel próbáljam a kívánt szót előcsalogatni (pl.: „Hogyan mondaná latinul a térdkalácsin tapadási helyét?”, amelyre a válasz: *tuberositas tibiae*.) Ezzel a feladattípussal azonban az a gond, hogy rossz érzéseket kelthet az adatközlőben: mintha a vizsgálat a latin nyelv ismeretét, netán szakmai tudását kérné tőle számon. Jobb híján maradt az a megoldás, hogy a táblázatban felsorolt, magyarul leírt szavakat kellett a válaszadóknak úgy leírni, ahogy ők használni szokták, ahogy helyesnek gondolják. Sajnos ezzel a feladattípussal együtt jár, hogy az íráskép óhatatlanul is hat az adatközlő helyesírására.

Az említett feladatfajta másik nagy hátránya, hogy a leírandó szavakat szótárszerűen, szöveggörnyezetükből kiszakítva sorolja fel, s így a korábban ismertett két fontos rendező elv egyike, a szövegtípus szerinti rendező elv – amely segíthetne a kétféle írásmód közötti választásban – nem alkalmazható. Elképzelhető, hogy más eredményeket kapunk, ha az adatközlőknek hiányos, többféle típusú szöveget kellett volna kiegészíteniük (pl. orvosi egyetemi tankönyv szövegét, ismeretterjesztő egészségügyi folyóirat cikkét), hiszen a szöveggörnyezet befolyásolta volna őket az idegen és a

magyaros helyesírás közti választásban. A hiányos szövegű, „kiegészítéses” feladattal azonban ismét csak a „vizsgáztatás” kérdéséhez jutunk vissza. Maradt tehát a korábban említett táblázatos forma, amelynél nem merülhet fel a gyanú, hogy a válaszadó tárgyi tudását kérjük számon.

A KÉRDŐÍVBEN SZEREPLŐ SZAVAK KIVÁLASZTÁSA A kérdőív szavainak összeállításakor fontos szempont volt a mennyiség: igyekeztem a szavakat úgy összeválogatni, hogy a lehető legkevesebb leírandó szó felsorolásával a felmerülő helyesírási nehézségek mindegyikét szerepeltessem. A túl kevés szóból álló feladatról nem lehetett volna megfelelő képet kapni az írásgyakorlatról, míg a túl sok szót tartalmazó feladat minden bizonnyal elriasztotta volna az adatközlőket a kérdőív kitöltésétől. Alapos mérlegelés, válogatás után 22 szó került be a kérdőívbe (l. 1. táblázat), amelyek az alábbi helyesírási kérdésköröket ölelik fel:

- idegenes, magyaros, illetve vagylagos írásmódú szavak (kivételek is, pl. 9–10. és 11–12. példa, amelyek egy-egy szakterület, illetve orvosi technikai eljárás helyesírására kérdeznek rá);
- idegen és magyar szóból álló szóösszetételek, szószerkezetek (3–5. példa, ahol arra voltam kíváncsi, vajon befolyásolja-e a válaszadót az összetétel vagy szerkezet idegen tagjának leírásában a másik tag magyaros írásmódja);
- toldalékolt idegen alakok (13–20., ahol nem is mindig olyan egyértelmű, hogy kötőjellel kell-e kapcsolni vagy sem [18.: *tuberositas tibiae-n* vagy *tuberositas tibiaen?*]).

Fontosnak tartottam, hogy a feladat ne csak görög–latin, hanem – tekintettel az utóbbi időben való rohamos terjedésükre – angol nyelvű orvosi szakszavakat is tartalmazzon (19. és 20. példa).

A KÉRDŐÍV FELADATÁNAK MEGSZÖVEGEZÉSE Látszólag egyszerűnek tűnt a feladat megfogalmazása, ám már az első példányok kitöltése után azt tapasztaltam, hogy ez koránt sincs így. Az első változatban még az szerepelt, hogy az adatközlő írja le a látott kiejtés szerinti formákat *helyesen*, de a tapasztalatok azt mutatták, hogy ez nagyban befolyásolja a választ: legtöbbször azt a téves elképzelést váltotta ki, amely szerint „helyes írásmód = latinos írásmód” (bár az ellenkezőjére is akadt példa). A végleges változatban finomítottam a feladat megfogalmazását: „Írja le az alábbi, kiejtés szerinti írt kifejezéseket úgy, ahogy Ön gondolja! Kérem, hogy a kitöltéshez ne használjon helyesírási szabályzatot vagy szótárt.”

Ezzel sikerült csökkenteni az utasításnak az adatközlőre tett hatását, bár – a tapasztalatok szerint – mégsem volt teljesen egyértelmű a feladat, mivel egy-két kitöltött példányon teljesen félreértették (a kiejtés szerinti szereplő idegen szót újbóli leírás helyett magyar megfelelőjével helyettesítették, vagy meghatározták az adott fogalmat, pl. [transzplantáció = szervátültetés]). A többség azonban sikeresen értelmezte és oldotta meg a feladatot, így nem éreztem szükségesnek az utasítás újbóli átfogalmazását.

1. táblázat. A kérdőív adatai

Kiejtés szerinti forma	Helyes/javasolt írásmód	Megjegyzés
1. [katatónia]	<i>catatonia/katatónia</i>	Vagylagos írásmódú szó.
2. [mitokondrium]	<i>mitochondrium/mitokondrium</i>	Vagylagos írásmódú szó.
3. [trombózhajlam]	<i>thrombosis/trombózis, de inkább trombózhajlam</i>	Vagylagos írásmódú szó + magyar szóból álló összetétel. A magyaros jelleg felerősödik a magyar utótag miatt, ezért az idegen előtag magyaros írásmódja javasolt.
4. [prosztatárak]	<i>prostata/prosztata, de inkább prosztatárak</i>	Ugyanaz, mint az előző.
5. [bifokális lencse]	<i>bifokális lencse</i>	Vagylagos írásmódú szó + magyar szóból álló jelzős szerkezet. Mivel a jelzett szó magyar szó, felerősödik a szerkezet magyaros jellege, ezért az idegen jelző magyaros írásmódja javasolt.
6. [posztmenopauza]	<i>postmenopausa</i>	A szótárban csak latinosan szerepel, de a <i>menopauza</i> már magyarosan is. A <i>posztmenopauza</i> írásmódot is elfogadhatónak tartom.
7. [kardiovaszkuláris]	<i>cardiovascularis</i>	Csak a latinus forma fogadható el (egyelőre). A fonetikus írásmód erősen terjed.
8. [miokardiális]	<i>myocardialis</i>	Csak a latinus forma fogadható el (egyelőre). A fonetikus írásmód terjedőben van.
9. [oszteológia]	<i>(osteologia)/oszteológia</i>	Szakterület neve: magyarosan írandó a szabály szerint. A szótárban megtalálható latinosan is, de nyíllal jelzi, hogy a magyaros forma ajánlott.
10. [nefrológia]	<i>nefrológia</i>	Szakterület neve, magyarosan írandó.
11. [transzplantáció]	<i>transzplantáció</i>	Orvosi technikai eljárás neve, magyarosan írandó.
12. [spektrográfia]	<i>spektrográfia</i>	Orvosi technikai eljárás neve, magyarosan írandó.
13. [hiperpigmentációs]	<i>hyperpigmentatiós/hiperpigmentációs</i>	Vagylagos írásmódú szó (idegen szótó + magyar toldalék). A szóvégi magánhangzó megnyúlik.
14. [klaudikációja]	<i>claudicatiója</i>	Csak latinosan írandó szótó + magyar toldalék. A szóvégi magánhangzó megnyúlik.
15. [szeborreával]	<i>seborrhoeával</i>	Csak latinosan írandó szótó + magyar toldalék. A szóvégi magánhangzó megnyúlik.
16. [kriszta ilei + ben]	<i>crista ileiben</i>	Két elemből álló idegenesen írt szó toldalékolása: mivel a toldalék rag, ezért közvetlenül kapcsoljuk, nem kötőjellel.
17. [epikondilus laterális humeri + n]	<i>epicondylus lateralis humerin</i>	Több elemből álló idegenesen írt szó toldalékolása: mivel a toldalék rag, ezért közvetlenül kapcsoljuk, nem kötőjellel.
18. [tuberóztatás tibié + n]	<i>tuberositas tibiae-n vagy tuberositas tibiaen?</i>	Két elemből álló idegenesen írt szó toldalékolása: mivel a toldalék rag, ezért közvetlenül kellene kapcsolni. De (Osiris szerint): némelyik többjegyű idegen betűhöz, így az <i>ae</i> -hez is közvetlenül kapcsolódik a toldalék.
19. [báypasszal]	<i>bypasszal</i>	Toldalékolt, kettőzött mássalhangzóra végződő angol szó.
20. [sztrókot]	<i>stroke-ot</i>	Néma magánhangzóra végződő angol szó toldalékolva.
21. [eksztracelluláris]	<i>extracellularis/extracelluláris</i>	Vagylagos írásmódú szó (idegen szótó + idegen toldalék).
22. [cisztikus]	<i>cysticus/cisztikus</i>	Vagylagos írásmódú szó (idegen szótó + idegen toldalék).

A KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT LEBONYOLÍTÁSA A kérdőívek kitöltése 2007 novemberétől 2008. januárig tartott. Összesen 55 db kérdőívet töltöttek ki gyakorló orvosok, illetve a Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Karának hallgatói. A minta nagyjából véletlenszerűen lett kiválasztva, így minden rétegnek, amelyekre az orvostársadalom területi, életkori stb. körülmények miatt tagozódik, azonos esélye volt arra, hogy képviselői az adatközlők közé kerüljenek. Egyetlen szempont volt, ahol ügyeltem az arányokra: fontosnak tartottam, hogy az orvosok, illetve az orvosi egyetemisták nagyjából ugyanolyan arányban legyenek jelen. Döntésemet az az előzetes feltevésem indokolta, miszerint a legnagyobb eltérés e két réteg írásgyakorlatában várható.

Mivel az adatközlők rétege igencsak behatárolt, eleinte nehézkesnek tűnt a kérdőív kitöltése. A kérdőívek kis hányadát sa-

ját ismerőseimmel töltöttem ki, nagyobb részüket témavezetőm, családtagjaim és barátaim segítségével – akik személyesen és főleg villanypostán továbbították azokat orvos(tanhallgató) ismerőseiknek – juttattam el a leendő adatközlőkhöz. Az adatközlők jelentős hányadával a világhálón vettem fel a kapcsolatot, a hallgatókkal főleg egy népszerű közösségépítő portálon, a gyakorló orvosokkal pedig egy mindenki számára hozzáférhető orvosi adattáron keresztül. A teszt kitöltésére az ismerős adatközlők és az ismeretlenek nagy része is szívesen vállalkozott.

FELDOLGOZÁS ÉS ÉRTÉKELÉS

AZ ADATKÖZLŐK ADATAI A véletlenszerűen kiválasztott adatközlők teljes létszáma 55, mindannyian magyar anyanyelvűek. Mindkét nem hasonló arányban képviseltette magát: összesen 30 nő és 25 férfi töltötte ki a kérdőívet. A lakóhely szerinti megoszlás a következő: a válaszolók több mint fele (52%)

budapesti, 20%-a megyeszékhelyen/nagyvárosban él, 28%-a kisvárosban vagy községben.

Az életkori határok 18 és 68 év. Az adatközlők több mint fele (54%) a 18 és 24 év közötti korcsoportba esik, a maradék 46%-nál igen nagy az életkor szórása, hiszen a legfiatalabb 28, a legidősebb 68 éves. Ennek oka, hogy a mintavételnél – az előzetes feltevésnek megfelelően – ügyeltem arra, hogy az orvosok és az orvosi egyetemisták nagyjából ugyanolyan arányban legyenek jelen.

Mivel a kapott válaszok és az adatközlők neme, illetve lakóhelye között nem fedezhető fel összefüggés (az ezen társadalmi változók szerinti vizsgálathoz jóval több adatközlőre lenne szükség), ezért dolgozatomban ezeket a szempontokat nem vizsgálom. Ezzel szemben az életkor, az adatközlő orvos vagy hallgató mivolta és helyesírása között megfigyelhető némi összefüggés, így vizsgálatomat erre a szempontra helyezem ki.

A TÁBLÁZAT SZAVAINAK ÖSSZESÍTÉSE A 2. táblázatban található összefoglalás tartalmazza a kérdőívek feldolgozása nyomán kapott eredményeket.

A KAPOTT EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE TÁRGYKÖRÖK SZERINTI EGYSÉGENKÉNT

VAGYLAGOS ÍRÁSMÓDÚ SZAVAK, SZÖSSZETÉTELEK Az első öt szó tartozik ebbe a csoportba, amelyeket írhatunk latinosan és magyarosan is. A *katatónia* és a *mitochondrium* esetében a választás a szövegtípustól és/vagy a köznyelvivé választás mértékétől függ, a másik három szónál (*trombózishajlam*, *prosztatárak*, *bifokális lencse*) a magyar összetéti tag vagy jelzett szó jelenléte a magyarosság irányába mozdítja el a szó helyesírását (Fábián–Magasi 1992: 25).

A *katatónia* írásmódjánál igen jól látszódik az orvostanhallgatók és az orvosok írásgyakorlatának különbsége. Az egyetemisták 67%-a latinosan írta, míg az orvosoknak csupán 16%-a tett így. Magyarosan az orvostanhallgatóknak csak 23%-a, az orvosoknak azonban nagy része (60%) írta. A kevert írásmód (pl. *katatonia*) is előfordult, de nem túl jelentős mértékben (nagyjából hasonló arányban mindkét csoportnál, az összes adatközlő 17%-ánál).

A *mitochondrium* írásánál már nincs akkora eltolódás az egyik írásmód javára, mint az előző példában: az orvostanhallga-

2. táblázat. Összefoglalás a kérdőívek feldolgozása nyomán kapott eredményekről

Kifejezés	Idegenes		Magyaros		Kevért		Egybe				Kötőjellel				Egybe		Kötőjellel	
							Szóvégi		Szóvégi		Szóvégi		Szóvégi					
	H	O	H	O	H	O	mg. hosszú	mg. rövid	mg. hosszú	mg. rövid	mg. hosszú	mg. rövid	H	O	H	O	H	O
1. catatonia/katatónia	20	4	7	15	3	6												
2. mitochondrium/mitokondrium	19	14	10	11	1	0												
3. trombózishajlam	17	12	7	9	5	4												
4. prosztatárak	19	15	11	9	0	0												
5. bifokális lencse	10	11	18	14	2	0												
6. postmenopausa	26	15	1	10	3	0												
7. cardiovascularis	27	16	2	8	1	1												
8. myocardialis	19	13	2	5	8	7												
9. oszteológia	29	14	1	6	0	5												
10. nefrológia	24	13	4	7	2	5												
11. transzplantáció	19	13	11	12	0	0												
12. spektrográfia	13	11	13	13	4	1												
13. hyperpigmentációs/hiperpigmentációs	14	12	8	10	8	3	16	12	12	10	0	0	2	1				
14. claudicatiója	21	13	14	8	5	4	9	15	17	9	0	0	3	1				
15. seborrhoeával	12	16	8	7	9	2	13	12	10	9	0	0	6	4				
16. crista ileiben	30	25	0	0	0	0	0	0	12	14	0	0	17	9				
17. epicondylus lateralis humerin	30	25	0	0	0	0	0	0	9	15	0	0	18	6				
18. tuberositas tibiae-n / tuberositas tibiaen (?)	30	24	0	1	0	0	0	0	16	13	0	0	11	8				
19. bypasszal	30	22	0	4	0	0									7	13	20	10
20. stroke-ot	29	20	0	3	1	2									5	17	25	6
21. extracellularis/extracelluláris	22	21	8	4	0	0												
22. cysticus/cisztikus	14	14	6	4	10	7												

H Hallgató O Orvos

tók ugyan a latinus helyesírást részesítették előnyben (63%), az orvosoknál azonban nagyjából egyformán fordul elő a latinus és a magyaros forma (56 és 44%). A kevert írásmódú alakok száma elhanyagolható.

Annak ellenére, hogy magyar összetéti utótaggal rendelkezik, a *trombózishajlam* szónál mégis az előtag latinus írásmódja dominált mind az egyetemisták, mind az orvosok körében (57, illetve 48%). A magyaros írásmód nem sokkal „maradt le” az előbbitől: a hallgatók 37, az orvosok 44%-a élt ezzel a lehetőséggel. A hibrid formák az összes válasz 17%-át tették ki.

Ugyanilyen felépítésű szó a *prosztatárak*, ahol hasonló eredmények figyelhetők meg: úgy tűnik, az adatközlők nem érezték elég „erősnek” a magyar összetéti tag hatását, mivel a válaszok 62%-a (ebből az egyetemisták 63, az orvosok 60%-a) a latinus formát használta.

Bár nem tartozik szervesen a vizsgálat tárgyához, érdemes megjegyezni, hogy az ilyen típusú összetett szavak esetében feltűnően nagy volt az összetéti tagok kötőjeles illesztésének száma mind az egyetemisták, mind az orvosok körében, és ez szintén azt mutatja, hogy a latinosan írt kifejezéseket egyfajta „tisztélet” övezi, amely nem engedi meg, hogy az utótagot minden további nélkül, közvetlenül kapcsolják.

A *bifokális lencse* esetében nem szóösszetételről, hanem jelzős szerkezetéről van szó, de itt is ugyanaz az ajánlás, mint az összetételeknél. Az előző két esettel ellentétben a magyaros helyesírás diadalmaskodott mindkét csoportban (összesen 58%), ez pedig nem is annyira a magyaros környezettel, hanem sokkal inkább a *bifokális* szónak köznyelvívé válásával magyarázható. Fontos azonban megjegyezni, hogy a latinus helyesírás nem sokkal maradt le mögötte, főleg az orvosok körében, ahol a különbség csak 2% a magyaros helyesírás javára.

CSAK LATINOSAN ÍRHATÓ SZAVAK Ebbe a csoportba három szó tartozik: *postmenopausa*, *cardiovascularis*, *myocardialis*. A választás azért esett éppen ezekre, mivel – bár a szótár egyelőre csak latinus alakjukban szerepelteti őket – korábbi vizsgálataim alapján kiejtés szerinti írásmódjuk terjedőben van.

A *postmenopausa* esetében a latinus helyesírás az elterjedtebb, de a két csoportban eltérő mértékben. Míg az orvostanhallgatóknak 86%-a latinosan írta a szót, az orvosoknak csak 60%-a tett így, és ez annyit jelent, hogy az egyetemistáknál csupán 2 fő, míg az orvosoknál már 10 fő találta elfogadhatónak a kiejtés szerinti alakot.

Hasonló a helyzet a *cardiovascularis* szóval. Összességében a latinus alak dominált, ám míg a hallgatók közül csupán 2-en írták magyarosan, az orvosok közül már 8-an döntöttek a kiejtés szerinti írásmód mellett. Elvértve előfordult a kevert (*cardiovascularis*) írásmód is.

A *myocardialis* esetében is hasonló arányok figyelhetők meg: a latinus írásmód többsége mellett az orvostanhallgatóknak csupán 7%-a, míg az orvosoknak 20%-a írta magyarosan a szót. A hibrid formák (pl. *miocardialis*) aránya ennél nagyobb: a hallgatók 27, az orvosok 28%-a használta, de elképzelhető, hogy valójában nem is kevert írásmódról van szó, hanem a latin helyesírás nem megfelelő ismerete bújik meg az eset hátterében (tehát valójában latinus helyesírásának szánt alakokkal van dolgunk).

CSAK MAGYAROSAN ÍRHATÓ SZAVAK Ebbe a csoportba a szakterületek, illetve a technikai eljárások nevei tartoznak, amelyek kizárólag magyarosan írandók (*oszteológia*, *nefrologia*, *transzplantáció*, *spektrográfia*). Az előzetes feltételezésnek megfelelően ez a szabály nem volt ismert az adatközlők számára, mivel majdnem minden esetben a latinus írásmódot részesítették előnyben.

Az *oszteológiát* egy kivétellel a hallgatók mindegyike latinosan írta. Az eddigiekhez hasonlóan az orvosoknál már többször feltűnt a magyaros alak, az adatközlőknek azonban több mint a fele (56%) a latinus helyesírás mellett tette le voksát, és néhány kevert forma is előfordult (20%). Érdemes felhívni rá a figyelmet, hogy az Orvosi helyesírási szótár ennél a szónál – bár szakterület nevével van szó – megengedi a latinus írásmódot, de nem javasolja (a szótárban zárójelbe téve szerepel az *osteologia* forma).

A *nefrologia* esetében hasonló eredményeket kaptam. A hallgatók 80, az orvosok 52%-a latinus helyesírást érezte megfelelőnek. A kiejtés szerint a hallgatóknak csupán 13%-a írta, az orvosoknál kicsit nagyobb ez az arány (28%). A kevert alakok (pl. *nephrológia*) viszonylag nagy száma (összesen 12%) is a bizonytalanságot mutatja: a magyar szókincsbe már beépült *-lógia* végződésű szavak analógiás hatása miatt kívánatosnak tartják a magánhangzó hosszúságának írásbeli jelölését, ám a *nephro-* szótóban a latinus írásmódhoz való ragaszkodás tükröződik.

Más a helyzet a *transzplantációnál*. Az orvostudomány az elmúlt évtizedekben rohamosan fejlődött; az említett eljárás, a szervátültetés egyre gyakoribb, ennek a nyelvben is megvan a lenyomata. A *transzplantáció* szó szinte már köznyelvinek számít, ezért meglepőek kissé a kapott eredmények. Ezúttal is a latinus forma „győzedelmeskedett”, főként az orvostanhallgatóknál (63% latinus, 37% magyaros írásmód), az orvosoknál azonban már majdnem fele-fele arányban fordul elő a kétféle változat. Láthatjuk azonban, hogy a magyarosan írt formák összaránya jóval magasabb az eddigieknél (összesen 41%).

Kissé másként alakultak az arányok a *spektrográfia* szónál. A latinus és a magyaros írásmód aránya hasonló mindkét csoportban: a hallgatóknál pontosan megegyezik (43-43%), az orvosoknál 52-44% a magyaros helyesírás javára. Előfordult néhány kevert írásmódú alak is (pl. *spektrografia*), főleg a hallgatóknál, ezeknek az aránya összesen 9%. Bár nem kap-

csolódik szervesen a vizsgálathoz, érdekes jelenségre figyeltem fel a kérdőívek kiértékelésekor. Az adatközlők meglepően nagy százalékánál fordult elő a *spectographia/spektográfia* írásmód (az első *r* hang, illetve betű kiesése). Ennek oka valószínűleg a kiejtés könnyítése lehet, amely tükröződik az írásgyakorlatban is.

IDEGEN SZAVAK MAGYAR TOLDALÉKKAL A továbbiakban felmérésem arra irányult, hogy az idegen (latin és angol) szavakat hogyan toldalékolják az írásgyakorlatban (természetesen a szótó írásmódját az eddigiekhez hasonlóan vizsgálva).

A *hyperpigmentatíós/hyperpigmentációs* szónál mindkét alak elfogadható, bár az eddigi irányzatnak megfelelően itt is a latin írásmód uralkodott. A hallgatók 46, az orvosok 48%-a írta így, kiejtés szerint a hallgatók 27, az orvosok 40%-a. Igen nagy arányban képviseltették magukat a kevert írásmódú alakok: a hallgatók 27%-a a hibás *hyperpigmentációs* alakot használta (ez az arány az orvosoknál 12%). Valószínűleg itt is az a jelenség játszhat közre, mint a *nephrológia* (sic!) írásmód esetében: nyelvünkben igen gyakoriak a *-ció* végződésű szavak, az ezekkel való hasonlóság mozdítja el a szót a magyaros írásmód felé, ám az előtagban (*hyper*) még erősen tartja magát a latinus forma. (Annak ellenére, hogy számos – mára már köznyelvivé vált – szó előtagként szerepel: *hipertónia, hiperbola* stb.)

A toldalék kapcsolását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az esetek nagy részében (a hallgatók 52, az orvosok 48%-ban) helyesen alkalmazták a szabályt: akár a latinus, akár a magyaros helyesírás mellett döntöttek, a szóvégi magánhangzó mindenképpen megnyúlik írásban. Ám nem sokkal „maradt le” emögött a helytelen, rövid szóvégi magánhangzós írásmód (*hyperpigmentatíós*), amely értelemszerűen csak a latinus alakot választók között fordult elő. Ennek aránya 40% az egyetemistáknál és az orvosoknál is. Ritkán előfordult az is, hogy a változatlanul hagyott latinus formához kötőjellel kapcsolták az *-s* képzőt (*hyperpigmentatíós-s*), ennek aránya összesen 5%.

A *claudicatiója* szónál – bár a szótár csak a latinus formát engedélyezi – meglepően nagy számban fordultak elő magyarosan írt alakok (a hallgatók 47, az orvosok 32%-ánál), a latinus helyesírású formák számát azonban nem múlták felül. Toldalékolását vizsgálva arra az eredményre jutottam, hogy a hallgatók többsége (56%) nem nyújtotta meg írásban a szóvégi magánhangzót. Az orvosoknál a szóvégi magánhangzó hosszúságának és rövidegének aránya 50-32%. A rövid szóvégi magánhangzóhoz kötőjellel kapcsolt toldalék aránya összesen 7%. Úgy tűnik, egy latinus helyesírású szó az adatközlők (főként az orvostanhallgatók) szemében „szent és sérthetetlen”, olyannyira, hogy nem merik írásban jelölni a szóvégi magánhangzó megnyúlását (a kötőjeles formák még jobban mutatják ezt).

A *seborrhoeával* szónál is a latinus helyesírás volt túlsúlyban, ám a kevert formák aránya is elég nagy volt (pl. *seborrheával*),

ez utóbbiak aránya összesen 20%. A toldalékoláskor hasonló jelenségek figyelhetők meg, mint az előző két példában: bár a szóvégi magánhangzó megnyúlását többnyire mindkét csoport jelölte, mégis nagy a jelöletlen alakok száma (*seborrhoeával*, illetve *seborrheoa-val*). E téren a két csoport között nincs számottevő eltérés: a rövid magánhangzó + toldalék közvetlen kapcsolásának aránya összesen 34%, a kötőjeles megoldásé összesen 18%.

A következő három szónál (*crista ileiben, epicondylus lateralis humerin, tuberositas tibiaen*) azt vizsgáltam, hogy a több szóból álló, a latin nyelv ragozási, egyeztetési szabályai szerint szerkesztett orvosi kifejezésekhez hogyan kapcsolják a toldalékokat az adatközlők. A latinus/magyaros írásmód kérdése ezekben az esetekben egyértelmű volt, mivel – egy-két kivétellel – senki sem írta le a kifejezéseket kiejtés szerint.

A *crista ileiben* szókapcsolatban a ragot közvetlenül kapcsoljuk a kifejezéshez. A két csoport között jelentős különbséget figyelhetünk meg: míg az orvostanhallgatók 56%-a kötőjellel kapcsolta, és csak 44%-uk közvetlenül, addig az orvosoknál a közvetlen kapcsolat volt gyakoribb (ugyanis csak 56%-os aránnyal).

A hasonló felépítésű *epicondylus lateralis humerin* kifejezésben viszont éppen fordított arányok figyelhetők meg: a hallgatók az egybeírást (60%), míg az orvosok a kötőjeles írást részesítették előnyben (60%).

A *tuberositas tibiaen* kifejezésben bonyolítja a helyzetet a szóvégi *ae* betűkapcsolat. Nincs egységes vélemény abban a kérdésben, vajon kötőjellel (Bószé–Grétsy 2004: 41) vagy közvetlenül (Laczkó–Mártonfi 2004: 275) kell kapcsolni a toldalékokat. A felmérés a következő eredményeket hozta: nem sokkal ugyan, de a kötőjeles írásmód végzett az első helyen (hallgatók 53%, orvosok 52%), de az egybeírásnak is sok követője akadt.

A következő két szó az orvosi szókészlet újabb elemei közé tartozik, mivel itt nem latin, hanem angol nyelvű kifejezésekről van szó (*bypasszal, stroke-ot*). Hasonlóan a latin szavakhoz, ebben az esetben is az figyelhető meg, hogy az adatközlők eredeti helyesírással írták a szavakat. A *bypasszal* kifejezést az orvostanhallgatók kivétel nélkül angolosan írták, az orvosok között azonban már néhány (16%) magyaros formát is találunk. Ketten kétféle helyesírással is leírták, mint ahogy az egyik adatközlő fogalmazott: „*Bypass-szal*, noha *bájpással* volna az igazi.” Elvértve előfordult a *baypass* alak is, amelyet az angolos írásmódú szavak közé soroltam, mert bár eltér az angol helyesírástól, valószínűsíthető, hogy az angol nyelv nem megfelelő ismerete játszott szerepet létrejöttében: a szándék ettől eltekintve az angol helyesírás volt.

Ha a toldalékolást vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az orvostanhallgatók inkább használták a kötőjeles alakot (67%), míg az orvosoknál gyakoribb volt – bár nem sokkal – az egy-

beírt forma (52%). Talán ez az a szó, amelynél a legkülönbözőbb írásmódok születtek (főként a kötőjeles alakoknál): *bypass-sal*, *bypass-val*, *bypas-sal*, *by passal*.

Hasonló volt a helyzet a *stroke-ot* szónál. Az egyetemisták egyöntetűen az angolos helyesírást részesítették előnyben, az orvosoknál – hasonlóan az eddigiekhez tapasztaltakhoz – akadt néhány (12%) magyaros forma (ebből ketten a fonetikus alakot az eredeti helyesírású alak mellett lehetséges alternatívaként tüntették fel). Az orvosok körében előforduló kevert helyesírású, de inkább helytelen angolságú alakok (pl. *strok*, *strokot*) megjelenését az magyarázza, hogy – lévén idősebb nemzedék – valószínűleg kevésbé ismerik az angol nyelvet, mint az egyetemisták.

A szó toldalékolása ezúttal könnyebb feladat volt, mint a *bypass* esetében. Mégis érdekes különbség rajzolódik ki a két csoport között. A hallgatók 83%-a kötőjellel kapcsolta a tárgyragot (fontosnak tartom megjegyezni, hogy ezek közül azonban nem mindegyik volt helyes, gyakran előfordult pl. a *stroke-t* forma), míg az orvosok 68%-a kötőjel nélkül, közvetlenül kapcsolta a toldalékot. Ebbe beletartozik a nem elfogadható, angolosan írt szótő és magyar toldalék közvetlen kapcsolása (*strokeot*), illetve a magyarosan írt szótőhöz való közvetlen kapcsolás (*sztrókot*, természetesen ebben az esetben csakis az egybeírás a helyes).

IDEGEN SZÓTŐ IDEGEN TOLDALÉKKAL A következőkben a két leggyakrabban előforduló idegen toldalék (*-aris/-áris*, illetve *-icus/-ikus*) írásgyakorlatát vizsgálom. Mindkét megadott szó (*extracelluláris*, illetve *cisztikus*) vagylagos írásmódú alak.

Az *extracelluláris*nál a többség a latin helyesírást követte (hallgatók 73, orvosok 84%), itt – az eddigiekkel ellentétben – a hallgatók voltak azok, akik közül többen írták a szót magyarosan. A *cisztikus* esetében hasonló arányokat kaptam: a hallgatók 46, az orvosok 56%-a az idegenes írásmódot alkalmazta. A magyaros alakok száma elenyésző (összesen 20%), ennél sokkal jelentékenyebb számban fordultak elő kevert formák (*cystikus*) mindkét csoportban (hallgatók 33, orvosok 28, összesen 31%).

ÖSSZEFOGLALÁS Az eddigieket összegezve megállapíthatjuk, hogy az orvostársadalom képviselői általában ragaszkodnak az eredeti (legyen az latin vagy angolos) írásmódhoz. Jelentős különbség figyelhető meg az orvosi hivatásra még csak készülő egyetemisták, illetve a már gyakorló orvosok helyesírása között. Bár a latin helyesírás mindkét csoportban jellemző, azt tapasztaljuk, hogy az orvosok jobban hajlanak a kiejtés szerinti írásmódhoz. A kapott válaszok alapján az orvosi helyesírási szabályok, ajánlások nem túl ismertek a szakmában, bár akadt néhány adatközlő, aki többé-kevésbé következetesen járt el: szövegtípus szerint különbséget tett a kétféle írásmód között, vagy a köznyelvivé válás szerinti elvet alkalmazta. „Az általánosan elterjedt, használt, közérthető szavakat inkább fonetikusán írom, főleg a magyar ragokkal”

– kommentálta a kérdőívet az egyik adatközlő. Ám az olyan – az átlagember számára közismert – szakszavak esetében is, mint például a *transzplantáció* vagy a *bifokális*, nagyjából egyenlő arányban volt jelen a kétféle helyesírás, és ez ismét csak a latin írásmódhoz való ragaszkodást jelzi.

Az angol szavakkal hasonló a helyzet: egyértelműen az idegenes helyesírás vezet, talán még jobban, mint a latin formaéknál. Mint ahogy az egyik adatközlő megjegyzi: „Nagyon érdekes megfigyelni, hogy a latin kifejezéseket könnyen és természetesen tudom magyarázni, míg az angolból átvettek nem hagyják magukat.” A jelenség minden bizonnyal a szaknyelvbe való bekerülés idejével függ össze: a latin kifejezések sokkal régebbi elemei az orvosi nyelvnek, mint az angolok, így kevésbé érezzük idegennek. Mindamellett a köznyelv is rengeteg latin eredetű szót tartalmaz, ez pedig még inkább elősegítette a beilleszkedést. Várható, hogy idővel az angol szavak is gyökeret vernek nemcsak a szak-, hanem a köznyelvben is, és fonetikus helyesírásuk megszokottá válik. (Ez a folyamat már végbement pl. az informatikai szaknyelvben, ahol az angol kifejezéseket már kiejtés szerint írjuk: *fájl*, *vincseszter*, *flopi*.)

Az idegen és magyar szóból álló összetételek esetében (ha a latin összetételei tag vagylagos írásmódú) sem mondtak le a latin helyesírásról az adatközlők, hiába mozdította el a magyar (utó)tag a hangsúlyt a kiejtés szerinti írásmód irányába.

Az idegenes helyesíráshoz való ragaszkodás, valamint az orvosi helyesírási szabályok nem elégséges ismerete mutatkozik meg a tudományterületek, orvosi technikai eljárások helyesírásában is. Az előbbi irányzat itt is megfigyelhető: az orvos adatközlők válaszai között több magyaros helyesírású formát találunk, mint az egyetemistáknál.

A toldalékolat alakok esetében azt tapasztaljuk, hogy az idegenesen írt kifejezéshez az adatközlők szívesebben kapcsolják kötőjellel a toldalékot – még akkor is, ha ezt a nélkül is nyugodtan megtehetnék, tehát amikor nem néma magánhangzóra végződő kifejezésről van szó. A két csoport közti különbség itt is jól látszik: az orvosok – bár a kötőjeles megoldásnak itt is sok híve akad – gyakrabban illesztik közvetlenül a toldalékot, míg a hallgatók az eredeti idegen szót változatlanul hagyva, kötőjellel kapcsolják.

Megállapíthatjuk, hogy az orvostársadalomban a latin nyelv megbecsülése még mindig a régi, ámbar a két vizsgált csoport helyesírása között jelentős különbségek figyelhetők meg. A gyakorló orvosok kevésbé ragaszkodnak a latin helyesírásához, mint az orvostanhallgatók. Utóbbiak körében azt tapasztalhatjuk, hogy egy-egy idegenesen (főleg latinosan) írt szó vagy kifejezés olyannyira „sérthetetlen”, hogy a megszokott írásképet (pl. a szóvégi rövid magánhangzót) még indokolt esetben (toldalékoláskor) sem változtatják meg. Elképzelhetőnek tartom, hogy a jelenség összefügg az orvostanhallgató-léttel járó büszkeséggel, kiváltságosságérzéssel.

Az, hogy a – középiskolai tanulmányaik során megismert – szakszavakat előszeretettel írják latinul (még a teljesen köznyelvivé vált alakokat is), teljesen összhangban áll az orvos-tanhallgatók szocializációjával: a diákok büszkén készülnek hivatásukra, elkezdik szétválasztani a „laikusok” és a „bennfentesek” világát, saját magukat egyre inkább az utóbbihoz sorolva (Sági 2004: 85). A latin nyelv ismerete ma már nem tartozik az alpműveltséghez, orvosi körökön kívül nemigen használják, egyfajta „titokzatosság” övezi, és ez még inkább segít elmélyíteni a „laikusok” és a „bennfentesek” közti szakadékot. Az életkor előrehaladtával, a tényleges munka elkezdésével azonban egyre inkább háttérbe szorulnak a latinos alakok, és ez jól mutatja, hogy idővel az orvoslétnek, a bennfenteségnek mindenáron való hangsúlyozni akarása fontosságát veszti.

Összefoglalásul azt mondhatjuk, hogy bár az orvosi nyelvben megfigyelhető a kezdődő magyarosodás – főként a gyakorló

orvosok körében –, az idegenes helyesírás még mindig erősen tartja magát, és ez az idegen (főként latin) nyelvnek az orvos-társadalomban meglévő megbecsülésével magyarázható.

IRODALOM

Bősze Péter–Grétsy Zsombor 2004. Hogyan írjuk? A latin betűs idegen eredetű közsavak forrásnyelv szerinti írása és toldalékolása. *Magyar Orvosi Nyelv* 2: 40–41.

Fábián Pál–Magasi Péter (főszerk.) 1992. *Orvosi helyesírási szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fábián Pál 1993. Szaknyelvi helyesírási szabályzataink mérlege. *Magyar Nyelvőr* 4: 595–607.

Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest.

Ludányi Zsófia 2007. A külön- és egybeírás kérdései a magyar orvosi nyelvben. *Magyar Orvosi Nyelv* 1: 27–33.

Sági Matild 2002. Az orvosi hivatás. In: Susánszky Éva–Szántó Zsuzsa (szerk.): *Orvosi szociológia*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 77–97.

Jól beszélni és írni magyarul

Az emberek általában azt hiszik, hogy szépen, „művészi” írni azt jelenti, hogy egyszerű gondolatait is az ember jól fölcifrázva, bonyolultan adja elő. Ennek éppen az ellenkezője az igaz. Szépen az ír és beszél, akinek sikerül még a bonyolult gondolatait is egyszerűen és világosan előadni. A művészet pedig ott kezdődik, ahol az ember az ilyen előadással még élvezetet is szerez hallgatóinak.

A magyar nyelv természeténél fogva az egyszerűséget és a világosságot kívánja. Nem minden nyelv ilyen. Vannak nyelvek, amelyek nem is annyira az észhez, mint inkább az érzelmekhez akarnak szólni. Vannak még csavaros, sőt köntörfalazó természetű nyelvek is.

A magyar nyelvnek a maga sajátos természete onnan van, hogy kialakításában vajmi kevés része volt az alkuszoknak, kereskedőknek, fiskálisoknak s más efféle csűrő-csavaró beszédű embernek. Jobbára kétkezi emberek nyelve volt a magyar.

Olyanoké, akik valóságot és igazságot akartak közölni egymással. Akik világos, tiszta gondolatot fejeztek ki általa. Akiknek nem volt rejtegetnivalójuk egymás előtt. Akik nem szorultak se hazugságra, se hízélgésre.

Ebből következik, hogy a jó magyar írás és beszéd tanítását voltaképpen a helyes gondolkodás tanításával kell kezdeni. Ki gondolkodik helyesen? Aki az igazat keresi.

Az írás és a beszéd módja mindenkit leleplez. Jól beszélni és írni magyarul, ez tehát igazából: jellemkérdés.

Az írás ott kezdődik, mikor az ember felelősséget érez egy alany és egy állítvány összefűzésekor is; mert az is becsületvizsga: állítás, amiért helyt kell állni. Egy életen át! Egy nemzet életén át!

*Illyés Gyula: Anyanyelvünk, 1964
(Magyar beszéd)*